
El discurs reticular, més enllà de la classificació

Carlos Lozares

Grup d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT)
Departament de Sociologia de la UAB

És possible aproximar-se a l'anàlisi del discurs des de diverses orientacions teòriques: la de l'acte de la parla, l'etnogràfica, la interaccionista, l'estructuralista, la conversacional, etc. Totes elles tenen com a base una bona dosi de referències pragmàtiques i estan a les antípodes de l'anàlisi de contingut clàssic. A més, els nous mètodes i tècniques han incrementat les aplicacions operatives. Carley (1993) fa una relació d'aquests avenços: l'hermenèutica computacional (Mallery i Duffy, 1986); l'anàlisi de concordança (Ellis, 1968); l'anàlisi conversacional (Sacks, 1972); les tècniques de base de dades per a realitzar estudis etnogràfics i qualitius (Blank, McCartney i Brent, 1989); l'anàlisi del discurs (Stubbs, 1983); l'anàlisi de contingut lingüístic (Lindkvist, 1981); les gramàtiques semàntiques (Franzosi, 1990a, 1990b); l'anàlisi de protocols (Ericsson i Simon, 1984); l'anàlisi de tasques de procediments (VanLehn i Garlick, 1987); l'anàlisi de proximitat (Danowski, 1988); relats en procés (Lehnert i Vine, 1987). En aquestes notes d'investigació em centro, primer, en el paradigma reticular com a aproximació central i, segon, en una proposta succinta d'investigació en aquesta direcció. És necessari aclarir des del començament que la proposta es dirigeix solament als discursos de relats biogràfics per entrevistes.

L'aproximació reticular al discurs

L'aproximació reticular a l'anàlisi del discurs que proposo en aquestes notes d'investigació no és incompatible amb d'altres, prin-

cialment amb la interaccionista i l'etnogràfica. En aquella, el discurs apareix com un teixit de relacions format per llaços i connexions de significats en i entre les diferents unitats que es consideren. La seva especificitat i riquesa ve tant de la seva capacitat de tenir en compte les unitats mínimes de sentit i articulació entre elles com de l'adaptació a llenguatges formalitzats, entre d'altres, a la teoria de les xarxes socials. Hi ha diverses denominacions, a més de la reticular, per a designar una mateixa orientació general: mapes cognitius, anàlisi de marcs de referència, xarxes cognitives, esquemes, significat.

Carley (1983) dóna també una pista dels diferents tipus d'anàlisi amb orientació reticular: semàntica senzilla; proximitat; lingüística; gramàtica semàntica; construcció de significat; models mentals; representacions del coneixement; ús del llenguatge social; coneixement personal; coneixement social; veritat cultural; xarxes semàntiques proposicionals.

Doerfel 1998 estableix també una classificació d'interès: les xarxes com a associacions semàntiques basades en interpretacions participades i les xarxes com a anàlisi de text que mesura la relació semàntica entre les paraules en tant que supòsits de processos cognitius (Rice i Danowski, 1993). Els mètodes d'operativització entre les paraules els classifica en tres escoles: aquells que identifiquen la xarxa com a relacions entre paraules de corpus textual, els mètodes de les anàlisis de contingut tradicional i els que estableixen la xarxa com a percepcions superposades de respostes en escales a preguntes de tipus obert.

Del conjunt d'aproximacions esmentades, les més properes i més útils per a la meua proposta d'investigació són la proximitat i els mapes de Carley, la gramàtica semàntica de Franzosi, les xarxes semàntiques proposicionals de Maida, Stuart i Shapiro, de Woods i Brachman, i l'anàlisi proposicional del discurs de Gighlione. Està fora de l'objectiu d'aquestes notes entrar en el desenvolupament d'aquestes.

Xarxes socials, dominis i passatges en el discurs

La teoria de xarxes socials tracta de formalitzar operativament i algebraicament les relacions socials a fi de copsar i analitzar l'estructura i les estratègies que diferents actors —agents socials— porten a cap en les seves interaccions i/o relacions d'intercanvi de recursos (cognitius i/o substantius). Encara que la teoria de les xarxes socials integri i no rebutgi en la seva anàlisi la visió categorial, atri-

butiva (o centrada en variables), el seu centre d'atenció i especificitat està en les relacions observades, per exemple en l'intercanvi de moneda, amistat, etc. L'anàlisi no solament es fa sobre els llaços o vincles directes i immediats entre els actors o agents o altres nuclis, per exemple semàntics, sinó també sobre els indirectes.

La narració, en particular la biogràfica, es pot concebre com una successió articulada d'episodis o situacions en què cada episodi o situació es genera a partir de les relacions que l'entrevistat va relatant i que dóna sentit en el seu discurs. Cadascun d'aquests episodis situacionals es configura segons una superposició de xarxes en les quals o bé considerem com a nodes els elements substantius de les proposicions i la relació o xarxa com la seva expressió verbal (verb o acció) corresponent, o bé concebem els nodes com a expressions verbals reduïdes de les proposicions i les relacions com els diferents continguts, implicatius, causals, conjuntius, d'igualtat, etc. que vinculen entre si les proposicions mitjançant connectors explícits i/o interpretats pragmàticament. Un episodi situacional d'interacció reticular és un domini en el qual intervenen diverses xarxes o relacions entre diferents nodes amb un nivell cohesiu d'agrupament o de clausura posicional (un subgraf component més o menys fort). Així es configuren episodis (dominis) o situacions d'interacció en xarxes que es succeeixen ordenadament al llarg de l'entrevista. D'aquesta manera el discurs d'interacció de la narració en general i de l'entrevista es pot veure com un conjunt de situacions d'interaccions plasmades en relacions formalitzables en una varietat de xarxes (White, 1995; Padgget i Ansell, 1993; Cicourel, 1987; Lauman i Knoke, 1987). Des d'aquest punt de vista, sembla que el tractament reticular guarda més el significat del discurs en conservar les seves articulacions, sobretot si el comparem amb les classificacions, les taxonomies o les tipificacions. Al mateix temps, permet tant l'aplicació dels adquirits semàntics i sintàctics en l'elaboració de les xarxes del discurs com determinades àlgebres matricials i/o de teoria de grafs i l'estadística pròpies de la teoria de xarxes socials.

Eliminar l'ambigüitat en el discurs

Un dels objectius de la investigació esmentada en aquestes notes consisteix en la recerca i aplicació d'un formalisme que permeti operativitzar el discurs sense desfigurar-ne el sentit. Amb això es persegueix la transparència en les decisions teòriques i metodològiques sobre els conceptes i les relacions; el trasllat dels mètodes, i la confirmació dels resultats, a altres investigacions, i l'aplicació d'al-

guna àlgebra reticular que sigui isomorfa amb les propietats de les relacions adoptades. Però abans de tot, a fi precisament d'endevinar els sentits del discurs, s'ha d'eliminar l'ambigüitat en el text. Bàsicament consisteix en la introducció dels diferents contextos i fets i el seu coneixement social com a bases interpretatives del text. En aquests fets i coneixements participen els membres d'una comunitat i, particularment, els de l'entorn sociolingüístic i els interlocutors que generen aquest text. Es tracta també d'un coneixement «donat per descomptat» que es concreta implícitament en el text (Carley, 1988). Sembla clar que una rígida prefixació, o determinació prèvia dels coneixements adquirits o semàntics i de les relacions, no facilitaria gaire l'emergència d'aquests adquirits o «llocs comuns» implícits en el text. Amb l'anàlisi reticular es pretén arribar també a aquest nivell. Aquesta comunitat lingüística i de significats suposats representa al mateix temps esquemes cognitius i/o conceptuals i accionals, atès que el llenguatge és acció. Aquests esquemes són els que les xarxes poden posar més explícitament de manifest.

En la mesura que tractem amb significats, tant en l'anàlisi de contingut clàssic com en el reticular, ens enfrontem a un problema d'ambigüitat en l'atribució i identificació del sentit. Eliminar les ambigüitats vol dir que es va més enllà dels significats extensius per arribar al sentit intensiu del discurs. Això s'aconsegueix recurrent als diversos nivells de contextualització en què es dona el discurs. Aquests nivells són bàsicament tres: l'idiomàtic, l'il·locutiu i el reticular. Per a eliminar ambigüitat reticular serà necessari haver resolt les ambigüitats dels nodes, els temes, els conceptes i les sintaxis, és a dir, en tots els nivells precedents (Robert, 1989). La primera ambigüitat, la idiomàtica, es refereix al nivell elemental dels continguts conceptuals i idiomàtics (Stone *et al.*, 1966). La segona, ambigüitat il·locutiva, es refereix a les relacions sintàctiques i gramaticals del text i té l'origen en el context en què es varen expressar les sentències o proposicions. La intenció i, per tant, el significat depenen d'aquest text (Van Dijk, 1972; Franzosi, 1989; Markoff, Shapiro i Weitman, 1974). Per a eliminar l'ambigüitat reticular cal especificar la naturalesa de les relacions codificades: és cognitiva o factual?, representa l'estructura lògica d'un debat o d'una narració?, és d'identitat o de causalitat? A més de clarificar la semàntica i la sintaxi, s'ha de precisar el sentit relacional, donat que no és el mateix treballar amb relacions d'identitat que de causalitat. L'anàlisi reticular necessita un major grau d'abstracció teòrica i metodològica que les aproximacions temàtiques i semàntiques (Roberts i Popping, 1996).

L'esquema d'una proposta

En aquesta proposta el contingut (o la identitat) de la xarxa està constituït per l'expressió verbal de la proposició que relaciona els diferents elements o unitats d'aquesta. Segons això, ens trobem, en principi, amb tantes xarxes com continguts verbals es donen en una narració. La reducció és dóna en dos passos successius. El primer pas consisteix a trobar i utilitzar classificacions, prèvies o no, de les relacions (expressions verbals) que reuneixin la seva diversitat i la redueixin a continguts i nombres acceptables. Els criteris de classificació segueixen els interessos de la investigació i les orientacions lingüístiques i pragmàtiques. El segon pas serà posterior al primer una vegada es tingui tota la xarxa del relat i consisteix a utilitzar la composició de xarxes per a trobar una identitat composta que correspongui a altres conceptes relacionals no manifestos. Exposo molt breument les fases corresponents del procés seguit en el tractament reticular del discurs.

1. Establir les unitats de significat com a entitats mínimes o elementals d'interacció situacional. Cada proposició conté, a més, una relació o expressió verbal, que uneix els nuclis referencials (centre de les xarxes que identifiquen els actors, institucions, etc.).

2. Simplificar la varietat de relacions verbals/acció per categories i els nuclis referencials. Es poden adoptar diferents criteris segons els tipus d'objectius plantejats.

3. Vincular les proposicions o unitats de significat d'una manera elemental, mitjançant els nuclis referencials comuns a l'expressió verbal, i d'una manera més global (entre dos o més proposicions), mitjançant connectors de diferent naturalesa.

En aquestes tres fases és imprescindible una cura exquisida d'interpretació i cal eliminar les ambigüitats prèvies de tipus semàntic, sintàctic i pragmàtic.

4. Determinar i interpretar les situacions (episodis o dominis) més àmplies que les de la proposició, les quals considero que són les estructures bàsiques d'interpretació del relat una vegada establerta la xarxa completa. Per a determinar-les i analitzar-les, la teoria de xarxes socials i la interpretació directa del graf, a partir de les relacions amb altres situacions, tenen una funció decisiva.

5. Recuperar el discurs global. Es tracta d'analitzar i interpretar les relacions entre seqüències, per a la qual cosa, la teoria de xarxes socials, el sistema explicatiu i els models culturals, així com les implicacions teòriques, constituïran unes bones guies.

6. L'anàlisi està operativitzada i guiada per la teoria de les xarxes. Són de gran interès els indicadors que s'hi defineixen per a la interpretació del discurs. Les interpretacions han d'orientar-se també per

altres teories ja esmentades, com ara les estructures narratives del discurs, la teoria interaccionista i, evidentment, la pragmàtica.

Bibliografia

- BLANK, G.; MCCARTNEY, J.L.; BRENT, E. [ed.] (1989). *New Technology and Sociology: Practical Applications in Research and Work*. New Brunswick (Nova Jersey): Transaction Publishers.
- BRACHMAN, R. J.; LEVESQUE, H. J. [ed.] (1985). *Readings in Knowledge Representation*. Los Altos (Califòrnia): M. Kaufmann.
- CARLEY, K. (1993). «Coding Choices for textual analysis: a comparison of content analysis and map analysis». *Sociological Methodology*, núm. 23, p. 75-126.
- CARLEY, K. M. (1988). «Formalizing the Social Expert's Knowledge». *Sociological Methods and Research*, núm. 17, p. 165-232.
- CICOUREL, A. (1987). «Interpenetration of communicative contexts: examples from medical encounters». *Social Psychology Quarterly*, núm. 50, p. 217-226.
- DOERFELD, M. (1998). «What constitutes semantic network analysis? A comparison of Research and Methodologies». *Connections*, vol. 21, núm. 2, p. 16-26.
- ELLIS F. S. (1968). *A Lexical Concordance to the Poetical Works of Percy Bysshe Shelley*. Nova York: B. Franklin.
- EMIRBAYER, M. (1997). «Manifesto for a Relational Sociology». *AJS C103*, núm. 2, p. 281-317.
- FRANZOSI, R. (1987). «The Press as a Source of Socio-Historical Data: Issues in the Methodological of Data Collection from Newspapers». *Historical Methods*, vol. 20, núm. 1, p. 5-16.
- (1989). «From words to numbers: a generalized and linguistics-based coding procedure for collecting textual data». A: CLOGG, C. C. [ed.]. *Sociological Methodology*. Oxford: Basil Blackwell, p. 263-297.
- (1994). «From words to numbers: a set theory framework for the collection, organization, and analysis of narrative data». *Sociological Methodology*, vol. 24, p. 105-136.
- FREEMAN, C. A.; BARNETT, G. A. (1994). «An alternative approach to using interpretative theory to examine corporate messages and organizational culture». A: THAYER, L.; BARNETT, G. A. [ed.]. *Organization & Communication: Emerging Perspectives*. Vol. 4, Norwood (Nova Jersey): Ablex, p. 60-73.
- FREEMAN, L. C.; WHITE, D. R.; ROMNEY, A. K. [ed.] (1989). *Research methods in social network analysis*. Fairfax (Virginia): George Mason University Press.

- GRANOVETTER, M. (1973). «The Strength of Weak Ties». *American Journal of Sociology*, núm. 78.
- LAUMAN, E. O; KNOKE, D. (1987). *The Organizational Sate: Social Choice in National Policy Domains*. Madison (Wisconsin): University of Wisconsin Press.
- LEHNERT, W.; VINE, E. (1987). «The Role of affect in Narrative Structure». *Cognition and Emotion*, núm. 1, p. 299-322.
- LINDKVIST, K. (1981). «Approaches to Text Analysis». A: ROSENGREN, K. E. [ed.]. *Advances in Context Analysis*. Beverly Hills: Sage, p. 23-42.
- MARKOFF, J.; SHAPIRO, G.; WEITMAN, S. R. (1974). «Toward the Integration of Content Analysis and General Methodology». A: HEIS, D. R. [ed.]. *Sociological Methodology* (1975). San Francisco (Califòrnia): Jossey Bass, p. 1-58.
- PADGETT, J.; ANSELL, C. K. (1993). «Robust action and the rise of the Medici 1400-1434». *American Journal of Sociology*, vol. 98, núm. 6, p. 1259-1319.
- PALMQUIST, M. E. (1992). *The Lexicon of Classroom: Language and Learning in Writing Classrooms*. Pittsburgsh (Pennsilvània): Carnegie Mellon University. [Tesi doctoral en filosofia].
- ROBERTS, C. W. (1989). «Other Than Counting Words: A Linguistic Approach to Content Analysis». *Social Forces*, núm. 68, p. 147-177.
- ROBERTS, C. W.; POPPING, R. (1996). «Themes, syntax and other necessary steps in the network analysis of texts: a research paper». *Social Science Information* (1996), vol. 35, núm. 4, p. 675-665.
- SACKS, H. (1972). «On the Analyzability of Stories by Children». A: GUMPRESZ, J.; HYMES, D. [ed.]. *Directions in Socio-linguistics*. Nova York: Holt, Rinehart and Winston, p. 329-345.
- SOWA, J. F. (1984). *Conceptual Structures*. Reading, MASS. Addison-Wesley.
- STONE, P. J.; DUNPHY, D. C.; SMITH, M. S.; OGILVIE, D. M. (1966). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*. Cambridge (Massachusetts): MIT Press.
- STUBBS M. (1983). *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- VAN DIJK, T. A. (1972). *Some Aspects of Text Grammars: A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*. La Haia: Mouton.
- VANLEHN, K.; GARLICK, S. (1987). «Cirrus: an Automated Protocol Analysis Tool». A: LANGLEY, P. [ed.]. *Proceedings of the Fourth International Workshop on Machine Learning*. Los Altos (Califòrnia): Morgan-Kaufman.
- WHITE H. C. (1995). «Passage réticulaires, acteurs et grammaire de la domination». *Revue Française de Sociologie*, núm. xxxvi, p. 705-723.